

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/stefan-wyszynski/72231,Odsloniecie-pomnika-Kardynala-Stefana-Wyszynskiego.html>



ARTYKUŁ

Odślonięcie pomnika Kardynała Stefana Wyszyńskiego

OKRES HISTORYCZNY

(1980-1990) Epoka Solidarności

Autor: MARZENA BONIKOWSKA 23.04.2021

Uroczystość odślonięcia w Warszawie pomnika kardynała Stefana Wyszyńskiego odbyła się 27 maja 1987 roku, w wigilię 6. rocznicy śmierci Prymasa.

Data ta została wyznaczona na konferencji dziekańskiej 29 stycznia 1987 r. przez księdza prałata Zdzisława Króla, kanclerza Kurii Metropolitalnej Warszawskiej.¹ Posąg został usytuowany przy ul. Krakowskie Przedmieście, na placu przed kościołem Wizytek pod wezwaniem Opieki św. Józefa Oblubieńca Niepokalanej Bogurodzicy Maryi.

Nieprzypadkowe miejsce, nieprzypadkowa inicjatywa

Lokalizacja pomnika nie była przypadkowa, miejsce to wybrano z uwagi na fakt, iż podczas stanu wojennego w otoczeniu świątyni gromadzili się warszawiacy, palili znicze i układali symboliczny krzyż z kwiatów protestując w ten sposób przeciwko reżimowi i manifestując przywiązanie do Kościoła. Symbole te były niszczone i usuwane przez milicję i służbę bezpieczeństwa.



Kardynał Karol Wojtyła i Kardynał Stefan Wyszyński

Pomnik miał nie tylko upamiętniać życie i działalność kardynała, stanowił także symbol uznania za wkład wniesiony w proces porozumienia narodowego.² Warszawiacy chcieli uwiecznić postać Stefana Wyszyńskiego, który podjął z komunistami walkę o dusze Polaków, w jednym z najtrudniejszych okresów w historii chrześcijaństwa i nie dopuścił do zniszczenia wiary oraz Kościoła.³

Efektom rozmów i spotkań pomysłodawców powstania monumentu, który miał być wyrazem hołdu mieszkańców Warszawy dla Prymasa, była rejestracja stowarzyszenia,

która miała miejsce 2 września 1981 r.

Monument Prymasa był wyrazem wdzięczności za zasługi w umacnianiu wiary, pracę nad odnowieniem moralności i wewnętrznej niezależności Polaków. Pomnik miał pobudzać ludzi do refleksji nad życiem osobistym, rodzinnym i narodowym.⁴

Pomysł wystawienia pomnika zrodził się w 1981 r., zaraz po śmierci Kardynała. Początkowo idea ta była omawiana przez przedstawicieli kilku środowisk, w tym służby zdrowia, twórców (artystów, pisarzy) i hutników. Inicjatorami budowy pomnika byli pracownicy Zakładów Mechanicznych Ursus i naukowcy Uniwersytetu Warszawskiego. Efektem rozmów i spotkań pomysłodawców powstania monumentu, który miał być wyrazem hołdu mieszkańców Warszawy dla Prymasa, była rejestracja stowarzyszenia, która miała miejsce 2 września 1981 r.⁵

Aprobata władz, aprobata abp. Glempa

Powstanie Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Kardynała Stefana Wyszyńskiego zostało zatwierdzone przez Urząd Miasta Stołecznego Warszawy. Na powołanie SKBP wyraził zgodę, w formie decyzji nr SA.III-6010/361/81, Prezydent miasta st. Warszawy.⁶ Stowarzyszenie zostało wpisane do rejestru sądowego jako organizacja o zasięgu ogólnokrajowym, a dzięki uzyskaniu osobowości prawnej mogło samodzielnie prowadzić działalność. Skład osobowy Komitetu został zatwierdzony przez arcybiskupa Józefa Glempa 16 września 1981 r. Na mocy decyzji Ministra Spraw Wewnętrznych z 2 października 1981 r. nr D. 389/S/VII/81, zezwolono Społecznemu Komitetowi Budowy Pomnika Kardynała Stefana Wyszyńskiego na zorganizowanie i przeprowadzenie ogólnokrajowych zbiórek publicznych, w celu zebrania środków finansowych na budowę pomnika w latach 1981-1983. Za pozwoleniem władz darowizny mogły mieć formę kwestowania do skarbonek, ofiar w naturze, wpłat pieniężnych na konto NBP i bezpośrednich – do Komitetu Budowy Pomnika w Warszawie.⁷



Przewodniczącym Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Kardynała Stefana Wyszyńskiego został prof. Henryk Samsonowicz - historyk, mediewista, w l. 1980-1982 rektor Uniwersytetu Warszawskiego, w l. 1989-1991 minister edukacji narodowej w rządzie Tadeusza Mazowieckiego, w 2010 r. odznaczony Orderem Orła Białego

Zgoda na budowę pomnika przed kościołem Wizytek została wydana przez władze Warszawy w sierpniu 1982 r. Pierwsza kwesta na ulicach Warszawy na rzecz budowy pomnika została przeprowadzona 2 czerwca 1983 r., podczas procesji Bożego Ciała. Brali w niej udział jako kwestujący warszawscy hutnicy i aktorzy.⁸

Projekt studenta *najbardziej spełniał oczekiwania*

Monument został zaprojektowany przez Andrzeja Renesa⁹, absolwenta Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, który jest autorem kilkudziesięciu rzeźb pomnikowych¹⁰, usytuowanych w Polsce i za granicą. Artysta podjął decyzję o udziale w konkursie na pomnik postaci Prymasa będąc studentem IV roku ASP na Wydziale Rzeźby. Jak wspomina Andrzej Renes, wygrana miała duży wpływ na jego dalsze życie osobiste i ogromne znaczenie dla jego twórczości. Realizacja tego projektu była dla młodego rzeźbiarza symbolicznym wejściem na drogę pracy twórczej.¹¹ Rzeźbiarz konkurował wówczas m.in. z profesorami z uczelni, dziekanem i rektorem.¹² Pierwszy etap konkursu, na który nadesłano 46 projektów, rozstrzygnięto 31 sierpnia 1983 r.;

prace zostały wystawione w dolnym kościele Świętego Krzyża w Warszawie.¹³ Decyzję w sprawie drugiego etapu podjęto 19 kwietnia 1984 r. Początkowo członkowie Komitetu uważali, że żaden z projektów nie może zostać zrealizowany. Ostatecznie do drugiego etapu konkursu zakwalifikowano m.in. projekt Andrzeja Renesa, który najbardziej spełniał oczekiwania stowarzyszenia. Rzeźbiarz wygrał rywalizację z dużo starszym Janem Kuczą¹⁴ i Jerzym Sikorskim. Zwycięska praca, zdaniem Komitetu, najlepiej oddawała sylwetkę i osobowość Kardynała¹⁵.

Makieta i koncepcja oświetlenia, odlew i kwesty

Zatwierdzenie projektu pomnika przez kardynała Józefa Glempa miało miejsce 2 listopada 1984 r. W następnym roku, 14 maja, przed kościołem Wizytek ustawiono makietę pomnika, w skali 1:1. Projekt ten wykonany został przez komisję powołaną przez Naczelnego Architekta Miasta Stołecznego Warszawy. W jej skład wchodził także członek Prezydium Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Zgoda na budowę pomnika przed kościołem Wizytek została wydana przez władze Warszawy w sierpniu 1982 r. Pierwsza kwesta na ulicach Warszawy na rzecz budowy pomnika została przeprowadzona 2 czerwca 1983 r., podczas procesji Bożego Ciała.

Prócz modelu rzeźby przygotowano także koncepcję oświetlenia miejsca, na którym miał stanąć pomnik. Zgodnie z projektem prof. Edwarda Bartmana, istniejące wówczas oświetlenie miało zostać zastąpione ozdobnymi lampami. Na placu planowano także ułożyć płyty, które miały tworzyć chodnik, zamykający całość. Zgodę na rozpoczęcie prac nad wykonaniem rzeźby w skali 1:1 Komitet uzyskał 21 maja 1984 r.¹⁶

Projekt i odlew pomnika zostały w całości sfinansowane ze środków zebranych przez Społeczny Komitet Budowy Pomnika Kardynała Stefana Wyszyńskiego, na którego czele, w charakterze Przewodniczącego stał prof. Henryk Samsonowicz.¹⁷

Przedstawiciele Społecznego Komitetu Budowy Pomnika przeprowadzali kwesty na sfinansowanie projektu.

Prócz zbiórek pieniędzy w warszawskich parafiach od 7 stycznia 1986 r. sprzedawano medal z wizerunkiem głowy Stefana Wyszyńskiego będący cegiełką na budowę pomnika. W tym samym czasie Kardynał Józef Glemp poświęcił miejsce, gdzie miał stanąć pomnik, a na placu przy kościele wmurowano tablicę memoratywną.¹⁸

Prymas zamyślony - Chrystus Frasobliwy?

Pomnik prymasa to pierwsze zamówienie rzeźbiarza, cenione przez autora najbardziej. Figura Stefana Wyszyńskiego została odlana z brązu w Gliwickich Zakładach Urządzeń Technicznych. Prace nad rzeźbą zostały sfinalizowane w sierpniu 1986 r.; protokół odbioru odlewu podpisano 27 września 1986 r. Rzeźba została przywieziona do stolicy 7 października 1986 r.¹⁹

Pomnik przedstawia kardynała siedzącego na arcybiskupim tronie, w uroczystym stroju liturgicznym, złożonym z obszernego ornatu²⁰ i mitry²¹. Głowa prymasa, podparta jest prawą ręką, na której znajduje się pierścień. Szata Stefana Wyszyńskiego, poprzez sposób modelowania i chropowatą powierzchnię stwarza wyjątkowy efekt – migotania światła i cienia. Postać zamyślonego Prymasa o wysokości 3,5 m umieszczona została na granitowym, 3 metrowym, cokole, nawiązującym do fasady świątyni, ozdobionym inskrypcją „Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski”²². Monument ustawiono na obszernej płycie, także granitowej, na i wokół, której składane są wieńce i kwiaty oraz ustawiane znicze. Pomnik oceniono jako jeden z najpiękniejszych i najmądrzejszych warszawskich pomników.²³ Rzeźba miała nawiązywać do polskich tradycji i przypominać figurę Chrystusa frasobliwego, którego twarz jest zadumana, skupiona, zasłuchana i poważna. Stąd też pomnik nazywany jest także pomnikiem prymasa słuchającego. Rzeźba nie tylko odzwierciedla podobieństwo kardynała, ale również jego powagę i siłę charakteru.²⁴

Uroczystość odsłonięcia, operacja kryptonim „Cokół”

Pomnik został odsłonięty i poświęcony przez kardynała Józefa Glempa 27 maja 1987 r. o godz. 22.00. Uroczystość poprzedziła msza święta, której przewodniczył kardynał. Msza była koncelebrowana w intencji beatyfikacji Prymasa Tysiąclecia. Homilię wygłosił kardynał Glemp, przypominając życie Stefana Wyszyńskiego, jego dorobek naukowy i pisarski oraz związki ze stolicą. Uroczystości wraz z programem słowno-muzycznym, w wykonaniu aktorów scen warszawskich trwały ponad 3 godziny. Uczestnikami tych wydarzeń byli członkowie rodziny kardynała Stefana Wyszyńskiego, najbliżsi współpracownicy, delegacja Akademii Teologii Katolickiej i Instytutu Prymasowskiego, mieszkańcy Warszawy oraz pielgrzymi z całej Polski.²⁵

Uroczystości związane z odsłonięciem rzeźby były zabezpieczane przez Służbę Bezpieczeństwa w ramach

operacji o kryptonimie „Cokół”. Tak samo brzmiało hasło porozumiewawcze podczas trwania działań operacyjnych. Przedstawiciele Urzędu Spraw Wewnętrznych zakładali, że w wydarzeniu odsłonięcia i poświęcenia pomnika weźmie udział od 5 do 10 tysięcy osób. Pomimo tego, że służby nie przewidywały podczas tej ceremonii manifestacji politycznych, prewencyjnie podjęto dwa etapy działań operacyjnych. Pierwszy z nich to kroki wyprzedzające, które polegały na ustaleniu planów i zamiarów Kościoła oraz ewentualnie przeciwnika politycznego. Obejmowały one wykorzystanie osobowych źródeł informacji, wzmożenie kontroli, przeprowadzanie rozmów (z Kanclerzem Kurii, proboszczem kościoła Wizytek), usuwanie napisów oraz ulotek z rejonu kościoła i okolicy oraz zwiększenie patroli w pobliżu świątyni pod wezwaniem św. Józefa Oblubieńca. Drugi etap – zabezpieczenie przebiegu uroczystości, był podzielony na trzy operacje.²⁶

Z podobnymi pomysłami wystąpili między innymi mieszkańcy Bydgoszczy, niestety z uwagi na trudny okres dziejowy władze blokowały możliwość rejestracji Społecznych Komitetów Budowy Pomnika, organizowania publicznych zbiórek na ten cel i uniemożliwiały lub utrudniały powstawanie monumentów Prymasa w innych częściach Polski.

Były to kolejno operacyjne zabezpieczenie rejonu kościoła, operacyjno-prewencyjne zabezpieczenie rejonu pośrednio przyległego do kościoła i zabezpieczenie porządku w ruchu kołowym. Godzina zabezpieczenia okolic świątyni została wyznaczona na 17.30. Działania w ramach pierwszej operacji miały polegać m.in. na obserwacji i ustalaniu przez grupy operacyjne osób inspirujących manifestacje oraz rozrzucających ulotki, organizacji punktów obserwacyjnych i ścisłej współpracy z patrolami milicji. Uroczystość była dokumentowana a poszczególne wystąpienia publiczne nagrywano na taśmę magnetofonową. Operacja druga rozpoczynała się o tej samej porze co poprzednia jednakże do jej realizacji użyto niewspółmiernie większej liczby funkcjonariuszy. Powodzenie akcji miało zagwarantować ponad 200 członków formacji ZOMO, których zadaniem była obserwacja, legitymowanie i zatrzymywanie osób podejrzanych, podążających w kierunku kościoła. Do operacji zaangażowano także patrole służby wywiadowczej, które miały zostać zlokalizowane w pobliżu osób uczestniczących w uroczystości. Jedna z trzech kompanii ZOMO miała czekać kilkaset metrów dalej. Funkcjonariusze biorący udział w ostatniej, trzeciej operacji, mieli być gotowi od godz. 18.00 do realizacji zadań, zapobiegających rzekomym kolizjom w ruchu. Planowano m.in. wyłączenie z ruchu pobliskich ulic oraz zorganizowanie objazdów. Działania były uzależnione, zgodnie z planem kierunkowym, od rozwoju

sytuacji.²⁷



Prymas Wyszyński w czasie uroczystości odnowienia Jasnogórskich Ślubów Narodu Polskiego - 26 VIII 1957 r.



Msza św. (pod przewodnictwem prymasa Wyszyńskiego) dla młodzieży we wrocławskiej Archikatedrze Św. Jana Chrzciciela - 16 X 1966 r. (fot. NAC)

W operację zabezpieczenia uroczystości odsłonięcia pomnika zaangażowanych było kilkuset funkcjonariuszy, w tym: 16 pracowników operacyjnych Służby Bezpieczeństwa, 20 osób z Dzielnicowego Urzędu Spraw Wewnętrznych, 220 z ZOMO oraz 15 z Wydziału Ruchu Drogowego. Prócz tego w gotowości do ewentualnych działań prewencyjnych na terenie miasta miało pozostawać 160 funkcjonariuszy ZOMO. W ramach operacji „Cokół” zorganizowano także trzy punkty obserwacyjno-meldunkowe w radiowozach, na Pl. Zamkowym, Pl. Zwycięstwa i Krakowskim Przedmieściu oraz dwie grupy do działań w punktach wysokościowych. Podczas akcji łączność utrzymywano drogą telefoniczną i radiową. Całością akcji kierował Zastępca Szefa Stołecznego

Urzędu Spraw Wewnętrznych płk H. Celak²⁸.

Inicjatywa uczczenia kardynała Stefana Wyszyńskiego poprzez ufundowanie pomnika zrodziła się nie tylko w stolicy. Z podobnymi pomysłami wystąpili między innymi mieszkańcy Bydgoszczy, niestety z uwagi na trudny okres dziejowy władze blokowały możliwość rejestracji Społecznych Komitetów Budowy Pomnika, organizowania publicznych zbiórek na ten cel i uniemożliwiały lub utrudniały powstawanie monumentów Prymasa w innych częściach Polski. Brak aprobaty władzy dla lokalnych inicjatyw motywowano zgodą na budowę monumentu na szczęblu centralnym – w Warszawie, czyli miejscu najbardziej upamiętniającym życie i działalność Kardynała.²⁹ Dzięki temu, że ponad 30 lat temu mieszkańcy stolicy uzyskali możliwość uhonorowania swojego autorytetu politycznego³⁰ i duchowego, postać prymasa do dziś spogląda zadumana na stolicę, jej mieszkańców i licznych turystów.³¹

¹ M. P. Romaniuk, *Prymas Tysiąclecia w pamięci Polaków 1981-2011*, Warszawa 2011, s. 136.

² AIPN, Komitet Budowy Pomnika w Bydgoszczy 1984-1988, sygn. IPN BU 1585/19585, k. 6.

³ E. K. Czaczkowska, *Bez niego inny byłby Kościół, inna Polska*, „Rzeczpospolita”, Dodatek Specjalny, 27 maja 2011, s. 1.

⁴ *W piętną rocznicę śmierci kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, „Przegląd Katolicki” nr 23, 1986, s. 4.

⁵ K. Proszak, *Kardynał Wyszyński, Szlakiem Warszawskich Pomników*, „Gazeta Stołeczna” nr 277, z 29.11.1994, s. 5.

⁶ AIPN, Komitet ..., k. 3.

⁷ AIPN, Społeczny Komitet Budowy Pomnika Stefana Wyszyńskiego w Bydgoszczy, sygn. IPN BU 1585/21475, k. 7.

⁸ Maja Komorowska, Anna Nehrebecka, Hanna Skarżanka, Andrzej Łapicki, Andrzej Szczepkowski.

⁹ *Mistrz sztuki z Grodkowa*, pod red. J. Jurasz, Grodków 2018, s. 8.

¹⁰ http://web.archive.org/web/20080907223828/http://www.pedagogium.edu.pl/konkurs/andrzej_renes.htm, (data dostępu: 18.05.2020 r.).

¹¹ A. Granatowska, *Historyczne wydarzenie w Centrum Polsko-Słowiańskim w 100 lecie odzyskania przez Polskę niepodległości*, w:

https://polishslaviccenter.org/m.6749.a.8518.historyczne-wydarzenie-w-centrum-polsko-slowianskim-w-100-lecie-odzyskania-przez-polske-niepodleglosci.html?fb_comment_id=201537356854449_2019069701518169, (data dostępu: 20.05.2020 r.).

¹² A. Granatowska, Andrzej Renes: „Cenię wielkich mistrzów”, w: <http://www.warmurawww.pa.bialyorzal24.com/nowy-jork/art.790.andrzej-renes-cenie-wielkich-mistrzow.html>, (data dostępu: 18.05.2020 r.).

¹³ M. P. Romaniuk, *Prymas ...*, s. 94.

¹⁴ Rzeźbiarz i pedagog, absolwent ASP w Warszawie ur. 10.06.1936 r.

¹⁵ Rzeźbiarz, absolwent ASP w Warszawie ur. 27.04.1954 r.

¹⁶ M. P. Romaniuk, *Prymas ...*, s. 116.

¹⁷ *Ibidem*, s. 139.

¹⁸ *Ibidem*, s. 120.

¹⁹ *Ibidem*, s. 134.

²⁰ Szata liturgiczna zakładana przez duchownego do mszy świętej

²¹ Inaczey infuła – liturgiczne nakrycie głowy biskupa, w formie trójkątnej czapki złożonej z dwóch płatów, złączonych materiałem

²² https://puszka.waw.pl/pomnik_kardynala_stefana_wyszynskiego-projekt-pl-1138.html, (data dostępu: 18.05.2020 r.).

²³ S. Truszczyński, *Renes jak ... renesans*, „Bez Wierszówki”, nr 12-16-8 (108-110), czerwiec-sierpień 2014, s. 11.

²⁴ http://www.art.srodmiescie.warszawa.pl/files/1649262104/krakowskie_przedmiescie_pomnik_s_wyszynskiego.pdf, (data dostępu: 19.05.2020 r.).

²⁵ *Odsłonięcie pomnika prymasa Stefana Wyszyńskiego*, „Stolica: warszawski tygodnik ilustrowany”, R. 42, nr 24 (14 VI), 1987, s. 15.

²⁶ AIPN, Plan kierunkowy operacyjno-prewencyjnego zabezpieczenia uroczystości kościelnych związanych z odsłonięciem pomnika księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego, Operacja kryptonim „Cokół”, sygn. IPN BU 3816/207, k. 2-3.

²⁷ *Ibidem*, k. 6.

²⁸ *Ibidem*, k. 4-5.

²⁹ AIPN, Społeczny ..., k. 2.

³⁰ P. Skibiński, *Ostatni interrex. Polityczny autorytet z konieczności*, „Rzeczpospolita”, Dodatek Specjalny, 27 maja 2011, s. 2.

³¹ T. Gołąb, *Odkurzą Kardynała*, w: <https://warszawa.gosc.pl/doc/2340015.Odkurza-Kardynała>, (data dostępu: 19.05.2020 r.).

COFNIJ SIĘ